

NUTQI TO'LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN KORREKSION ISH TIZIMIDA LOGOPEDIK RITMIKANING AHAMIYATI

Jizzax davlat pedagogika instituti Maxsus pedagogika kafedrası
o'qituvchisi, Djurayeva Sohiba Barat qizi
Defektologiya yo'nalishi 4-bosqich talabasi, Ashurova Maxliyo Olimjon qizi

Anotatsiya: Nutqiy aloqa jarayonida kishilar fikr almashadilar va birbirlariga ta'sir etadilar. Nutqiy aloqa til orqali amalga oshiriladi, til bu fonetik, leksik va grammatik vositalar tizimidir. Ushbu maqolada nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar nuqsonining klinik ko'rinishlari, nuqson turiga qarab korreksion ish jarayonlarida logoritmik harakatlarning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar, korreksion ish tizimi logopedik ritmika, nutq kamchiligi, logopedik o'yin.

Mamlakatimizda nutq kamchiligiga ega bolalar bilan olib boriladigan korreksion –pedagogik va tarbiyaviy ishlar olib borishda katta e'tibor berilmoqda. Bolalardagi nutq kamchiliklarini o'z vaqtida oldini olish nerv psixik kasalliklarni oldini olishdan boshlanadi. Odam nutqi tushunarli va ma'noli bo'lishi uchun nutq a'zolarining harakatlari aniq va to'g'ri bo'lishi kerak. Nutqning normal faoliyati holatida uning psixofiziologik mexanizmlari saqlangan bo'ladi. Nutq buzulishlari gapiruvchi shaxsning ma'lum til muhitida qabul qilingan nutq faoliyati normal holda ishlaydigan psixofiziologik mexanizmlarning zaiflashuviga bog'liq holda til normalaridan chetlashuvi bilan belgilanadi.

Nutqning to'liq rivojlanmaganligida nutqning kechroq paydo bo'lishi, lug'atning kambag'alligi, agrammatizm, talaffuz kamchiliklari kuzatiladi. Nutqning to'liq rivojlanmaganligi tushunchasi bola nutqi rivojlanishining aniq holatidan kelib chiqqan holda, o'zining etiologiyasi bo'yicha nutq rivojlanmaganligining turli xil ko'rinishlariga yagona pedagogik yondashuv imkoniyati haqidagi ilg'or nuqtayi nazarga asoslanadi. Nutqning to'liq rivojlanmaganligi termini nutq rivojlanishi buzilishiga g'oyat chuqur yondashuvni ifodalaydi va uni tahlil qilish pedagog zimmasidadir. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarni maxsus tekshirish bu kamchilikning turli xil klinik ko'rinishlari mavjudligini ko'rsatdi. Ularni shartli ravishda uch asosiy guruhga bo'lish mumkin.

Birinchi guruhdagi bolalarda faqatgina nutqning to'liq rivojlanmaganligi belgilarini ko'rish mumkin. Ularda nerv-psixik faoliyat buzilishlari kuzatilmaydi. Bu nutq to'liq rivojlanmaganligining murakkab bo'lmagan shakli hisoblanadi. Bu bolalarda markaziy nerv tizimining o'choqli zararlanishi uchramaydi. Ularning anamnezida homiladorlikning kechishi yoki tug'ruq paytida yaqqol ifodalangan kamchiliklarning ko'rsatilmaganligini ko'rish mumkin. Onalar bilan to'liq suhbat o'tkazilganda tekshiriluvchilarning faqat uchdan biridagina homiladorlikning ikkinchi yarmida yengil toksikozlar yoki tug'ruq paytida qisqa muddatli asfiksiya bo'lib o'tganligi aniqlangan. Bunday bolalar somatik jihatdan zaif, turli

kasalliklarga moyil bo'ladilar. Bu guruhdagi bolalarda parez va paralichlarning yo'qligi, yaqqol ifodalangan po'stloq osti va miyacha buzilishlarining uchramasligi, ularda nutq- harakat analizatorining birlamchi zonolari saqlanib qolganligiga guvohlik beradi. Bunday mayda nevrologik faoliyat buzilishlarida asosan mushaklar tonusida, mayda qo'l barmoqlarining differensial harakatlari shakllanishida, kinestetik va dinamik praksis shakllanishida buzilishlar uchraydi.

Ikkinchi guruhdagi bolalarda nutqning to'liq rivojlanmaganligi bir qator nevrologik va psixo-patologik sindromlar bilan birga kechadi. Bu serebral organik genezdagi nutq to'liq rivojlanmaganligining murakkab turidir. Bunda dizontogenetik-ensefalopatik buzilishlarning simptom kompleksini o'rin olgandir. Ikkinchi guruh bolalarini nevrologik jihatdan puxta tekshirish jarayonida yaqqol ifodalanuvchi nevrologik simptomatika aniqlanadi. Bu simptomatika markaziy nerv tizimi shakllanishining kechikishi haqidagina guvohlik bermay, balki alohida miya tuzilmalarining yengil zararlanishi haqida ham guvohlik beradi. Quyidagilar ikkinchi guruh bolalarining nevrologik sindromlari ichida bir muncha ko'p uchraydi:

1. Gipertenzion-gidrosefal sindrom- kalla suyagi ichki bosimining oshish sindromi bo'lib, bunda bosh o'lchamining kattalashuvi, peshana do'ngalagining bo'rtib turishi, chakka sohalarida vena qon tomirlarining kengayishi kuzatiladi. Bu sindrom eng avvalo aqliy ish qobiliyatining buzilishida ixtiyoriy faoliyat va bolalar xulq atvorida, shuningdek, faoliyatning istalgan turidan tez toliqish va zerikishda, yuqori darajadagi qo'zg'aluvchanlikda, ta'sirlanuvchanlikda, harakatchanlikda namoyon bo'ladi. Ayrim hollarda, telbanamollik va beg'amlik ko'rinishlari bilan ko'tarinki- eyforik kayfiyat kuzatiladi. Bunday bolalar issiq, dim xavoga chidamsiz bo'lib, bosh og'riqlari va bosh aylanishlaridan shikoyat qiladilar.

2. Serebrastenik sindrom-yuqori darajadagi nerv-psixik toliqish, hissiy turg'unsizlik, faol diqqat, xotira funksiyalarining buzilishi ko'rinishlarida namoyon bo'ladi. Ayrim hollarda bu sindrom giper qo'zg'aluvchanlik, umumiy hissiy va harakat notinchligi belgilari ko'rinishlari bilan, boshqa hollarda esa tormozlanganlik, lanjlik, passivlikning ustunligi bilan uyg'unlashib keladi.

3. Harakat buzilishi sindromlari mushaklar tonusining yengil va monoparezlar, yaqqol ifodalanmagan muvozanat va harakat koordinatsiyasining buzilishi, qo'l barmoqlari differensiatsiyalashgan motorikasining yetarli emasligi, umumiy va oral praksisning shakllanmaganligi bilan karakterlanadi. Bunday bolalarda ko'pincha yengil dizartriya ko'rinishlariga asos bo'luvchi yengilparezlar, alohida til mushaklarining majburiy harakatlari ko'rinishidagi artikulyatsion motorika buzilishlari kuzatiladi.

Bu guruhdagi ko'pgina bolalar umumiy motor kamchiligi bilan farq qiladilar, ular bir harakat turidan ikkinchisiga qiyinchilik bilan o'tadilar. U yoki bu harakatli vazifalarni avtomatik tarzda bajara olmaydilar va hattoki oddiy ritmlarni ham amalga oshira olmaydilar. Umumiy va oral praksisning buzilishi bunday bolalar uchun karakterlidir. Ko'rsatilgan buzilishlar, odatda, fonematik idrok buzilishi bilan uyg'unlashadi. Bunday bolalarda hissiy-irodaviy sohaning shakllanmaganligi aqliy ish qobiliyatining pastligi, harakat qo'zg'aluvchanligi, yuqori affektiv qo'zg'alish, ko'pincha telbanamo iliqlar va eyforiya turi bo'yicha

ko'tarinki kayfiyat ustunligi holati bilan birgalikda namoyon bo'ladi. Ularning ayrimlari uchun aksincha, yuqori darajadagi tormozlanganlik, ishonchsizlik, sustlik, mustaqil emaslik harakterlidir. Bu bolalar, odatda, lanj, tashabbussiz, kam harakat bo'ladilar.

Uchinchi guruh bolalarida klinik jihatdan motor alaliya kabi belgilanuvchi, birmuncha o'ziga xos va turg'un nutq rivojlanmaganligi kuzatiladi. Bir qator xorijiy mualliflar terminologiyasi bo'yicha nutq patologiyasining bu shakli «rivojlanish afaziyasi» yoki «tug'ma afaziya» singari nomlanadi. Bu termin kattalardagi motor afaziyaga analogik holda vujudga kelgan. «Kattalardagi motor afaziya singari, bolalardagi nutq patologiyasining bunday shaklida ham bosh miya po'stloq nutqiy zonalarining zararlanishi yoki rivojlanmaganligi kuzatiladi va bunda birinchi navbatda broka zonasi zararlanadi» - bu taxminga asoslanib mualliflar yuqoridagi termini kiritganlar. Kattalardagi afaziyadan farqli ravishda, alaliyada bosh miya nutq zonalarining erta zararlanishi (nutqqacha bo'lgan davrda) natijasida nutq rivojlanmay qoladi. Nutqning to'liq rivojlanmaganligini R.Ye.Levina uch daraja bilan belgilaydi: nutqiy aloqa vositalarining umuman yo'q bo'lishidan to fonetik-fonematik va leksik-grammatik jihatdan rivojlanmaganlik elementlariga ega bo'lgan mukammal nutq buzilishigacha. Korreksion - tarbiyaviy faoliyat bolaning idrok etish imkoniyatlarini o'zgartirish, uning emotsional-irodaviy, individual-shaxsiy sifatlarini yaxshilash, qiziqish va layoqatlari, mehnat, badiiy, estetik va boshqa qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik xatti-harakatdir. Logopedik mashg'ulot jarayonida bolaga ta'sir ko'rsatishning asosiy vazifasi istalgan tovushning namoyin bo'lishi shaklida bolalarning taqlidiy nutqini faoliyatini hosil qilish, nutqni tushunish hajmini kengaytirishdan iborat. Bu bosqich gapirmaydigan bolalar bilan olib boriluvchi logopedik ish uchun mo'ljallangan. Bunday bolalarning faol nutqi alohida so'zlardan iborat: bolaga yaqin tanish kishilarni nomlash, tovush taqlidi, so'z qismlardan iborat (da yoki dada, bo yoki bobo, bi-bi yoki moshina va hokazolar). Gapirmaydigan bolalarda qoidaga ko'ra kattalar so'ziga taqlid qilish ehtiyoji hali bo'lmaydi. Agar nutqiy taqlid faolyati mavjud bo'lsa u holda bu jarayon 2-3 ta to'g'ri artikulyatsiyalanuvchi tovushlardan tuzilgan bo'g'in komplekslari orqali amalga oshiriladi: undosh+unli yoki aksincha unli+undosh.

Gapirmaydigan bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishga umumiy tavsiyalar. Mashg'ulotni imkon qadar kichik guruhlarda (3 kishidan oshmagan) o'tkazish lozim. Yetakchi mashg'ulot shakli o'yindir. Mashg'ulotlar ayniqsa ishning dastlabki bosqishlarida noan'anaviy topshiriqlar bilan ta'minlangan bo'lishi zarur. Logopedik ta'sirda aynan bir so'z materialni ko'p marotaba takrorlash va gapirmaydigan bola bilan bevosita hissiy aloqa o'rnatish zaruriy sharoit hisoblanadi. Bu bosqichda bola nutqning har qanday ko'rinishni rag'batlantirish muhim. Bolani biron narsa aytishga yoki takrorlashga majburlash kerak emas. Ayt, takrorla kabi so'zlardan foydalanmaslik kerak, chunki bolada bu iltimoslarga negativ ta'sirlanish yuzaga keladi. Bu so'zni mos keluvchi savollarga yoki so'zlarga almashtirish foydalidir, (o'ylab ko'rchi, topchi). Yoki bir tomonlama dialog ham yaxshi samara beradi, bunda katta odam savol beradi, ham o'zi javob beradi. Bola tomonidan xozirgina talaffuz

etilgan tovush taqlidini bir ikki takrorlash juda yaxshi samara beradi. Masalan: bola bilan o'yinchoqni javon oldiga borib, hayratomuz so'raladi: "Qarachi, bu yerda kim paydo bo'ldi? Uloqcha?". Uloqchani tomosha qila turib, bir necha marotaba uloqcha ovozini imitatsiya qilish lozim: „Me-me-me“ uloqchani burni, qulog'i, dumchasini bolaga ko'rsata turib, logoped qiziqib so'raydi. "Uloqcha qanday yig'lashini bilasanmi?" Boladan istalagan tovush relaksatsiyasini ko'rish mumkin.

Nutqni tushunishini rivojlantirish. Logopedik ta'sirning asosiy vazifasi passiv lug'at boyligini to'ldirishdan iborat. Bolaga o'yinchoqlari, tana a'zolari, kiyim-kechaklari, jonivorlar, alohida predmet va hodisalar nomlar va shu kabilarning nomlarini eslab qolish taklif etiladi. Passiv fe'l lug'ati bolaning o'zi tomonidan amalga oshiriluvchi xatti harakatlar nomidan iborat bo'lishi lozim (o'tiribdi, yuribdi, kulayapti va hokazo).

Nutqiy taqlidni faollashtirish. Nutqsiz bolalar bilan olib boriluvchi logopedik ishda kattalar so'ziga taqlid qilish ehtiyojini tug'dirish mas'uliyatli vazifa hisoblanadi. Taqlidiy nutqiy reaksiyalar har qanday tovush komplekslarida ifodalanishi mumkin. Shu sababli logoped shunday bir sharoitni yaratishi zarurki, bunda bolada aynan bir tovush birikmasini talaffuz qilish (takrorlash) istagi paydo bo'lish lozim. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bilan logopedik mashg'ulotlarda logoped iltimosiga ko'ra bola hayvonlar va qushlarovoziga taqlid qiladi: „mo'-mo', „ku-ku“, „chi-chi“ va hokazo.

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bilan logopedik mashg'ulotning yakuni. Og'zaki nutqni shakllantirish bosqichida olib boriladigan logopedik ish yakunida bolalar passiv lug'atlarda predmet va harakatlarni ularning so'z belgisi bilan taqqoslashga o'rganishlari lozim. Bolalarning passiv lug'ati quydagilardan iborat bo'ladi:

- o Bola doimiy ko'ruvchi predmet nomlari.
- o O'zi yoki tanish kishilari bajargan xatti-harakatlar nomlari.
- o Ayrim holatlar nomlari (issiq, sovuq, iliq).

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bilan logopedik mashg'ulotlarda logopedik ta'sir etishning asosiy vazifalari:

1. Bolalarni quyidagi turda ikki so'zli gaplarni to'g'ri tuzishga o'rgatish: murojaat + buyruq (buyruq maylidagi fe'l bilan ifodalangan), buyruq + predmet nomi (tushum kelishigidagi ot).

2. Ayrim kundalik so'z birikmalarini yodlatish.

3. So'zning urg'uli bo'g'inini talaffuz qilish.

4. O'z galar nutqini tushunish hajmini kengaytirish.

Nutqi to'liq rivojlanmagan 6-7 yoshli bolalar uchun didaktik o'yinlar. Kattaroq guruhda nutqni rivojlantirish uchun o'yinlar biroz qiyinroq, chunki bu yoshga kelib bolalar asosiy nutq ko'nikmalarini egallaydilar va ular buni yaxshilashlari kerak.

"Issiq - sovuq" o'yini ritmik harakat bilan birgalikda qo'shib bajariladi. Ushbu turdagi maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish uchun didaktik o'yinlar so'zlarning antonimlarini topishga qaratilgan. Buni amalga oshirishdan oldin, siz bolaning "boshqa", "qarama-qarshi", "o'xshash", "bir xil"

so'zlarining ma'nosini tushunishiga ishonch hosil qilishingiz kerak. O'qituvchi bolaga qarama-qarshi ifodani aytishi uchun so'z va iborani beradi (katta to'p - kichik to'p, uzun lenta - qisqa lenta, oq shakl - qora shakl, yengil kub - og'ir kub, chuqur hovuz - sayoz hovuz, quvnoq bola - g'amgin bola, havo ochiq - havo bulutli).

Izchil nutqni rivojlantirish uchun didaktik o'yinlarni ritmik harakatlar bilan parallel ravishda foydalanish uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratish yangi yo'l va usullarni izlab topish imkonini beradi, bu esa, o'z navbatida, maktabgacha yoshdagi bolalarni yuqori sifatli o'qitish uchun zamin yaratadi.

Adabiyotlar

1. Jo'rayeva, S. (2021). INTELEKTIDA NUQSONI BO'LGAN KICHIK MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN KORREKSION ISHLAR SAMARADORLIGI. Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya jurnali, 1 (3). <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/3830>
2. Djurayeva Sokhiba Barat qizi, Norkulova Soraxon Gulmurod qizi Inclusive Education as a Factor for Improving the Quality of Life of Children with Disabilities <https://sciencebox.uz/index.php/ajed/article/view/983/916>
3. Djo'rayeva, S. (2022). DISLEKSIYA NUTQ NUQSONIGA EGA BO'LGAN BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIGA O'QISHNI TUSHUNISH BO'YICHA KO'RSATMALAR. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 2(5). Извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5063>
4. Djo'rayeva, S. (2022). BOLALARDA NUTQ TEMPINING BUZILISHI VA UNI BARTARAF ETISHNING KORREKSION USULLARI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 2(5). Извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4950>
5. Yunusov, M. (2021). MAXSUS TA'LIM JARAYONIDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 1(1). Извлечено от <https://journal.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/711>
6. Yunusov, M. (2021). ESHITISH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH DARSLARIDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (1). Извлечено от <https://journal.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1190>
7. Yunusov, M. (2021). MAKTABGACHA YOSHDAGI ESHITISH QOBILIYATI CHEKLANGAN BOLALAR TALAFFUZINI KORREKSIYALASHDA YANGI AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 1(4). Извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4599>
8. Yunusov, M. (2021). ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING KOGNITIV FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT VA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH. *Журнал*

Педагогика и психология в современном образовании, 1(3). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4062>

9. Yunusov, M. (2021). DAUN BOLALAR NUTQINI KORREKSIYALASHNING ZAMONAVIY USULLARI. *Scienceweb academic papers collection*.

10. Yunusov, M. (2021). ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI O'QITISH VA TARBIYALASHNING INNOVATSION KO'RGAZMALI USULLARI. *Scienceweb academic papers collection*.

11. Yunusov, M. (2021). ESHITISH QOBILIYATI CHEKLANGAN BOLALARDA O'QUV FAOLIYATI UCHUN MOTIVATSIYANI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH. *Scienceweb academic papers collection*.

12. Yunusov, M. (2021). KAR BOLALARNI O'QITISHDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH. *Scienceweb academic papers collection*.

13. Haqberdiyev, J. (2021). MAXSUS MAKTAB -INTERNATDA KOKLEAR IMPLANTLI BOLALARDA NUTQIY MULOQOTNI SHAKLLANTIRISH. *Журнал Педагогика и психология в современном образовании*, (2). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2631>

14. Haqberdiyev, J. (2022). MAKTABGACHA YOSHDAGI AQLIY RIVOJLANISHIDA KAMCHILIGI BOR BO'LGAN BOLALARNING O'YINLARINI TASHKIL ETISH BO'YICHA KORREKSION ISHLARINING XUSUSIYATLARI. *Журнал Педагогика и психология в современном образовании*, 1(4). извлечено от

<https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4748>

15. Haqberdiyev, J. (2022). KOXLEAR IMPLANTAT BOLALARDA OG'ZAKI NUTQNI IDROK ETISHNI O'RGANISH VA RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK USULLAR. *Журнал Педагогика и психология в современном образовании*, 1(4). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4747>

16. Haqberdiyev, J. (2021). ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ЗАДЕРЖКУ РЕЧИ И ПУТИ ЕЕ УСТРАНЕНИЯ. *Журнал Педагогика и психология в современном образовании*, (1). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1204>

17. Haqberdiyev, J. (2021). KOXLEAR IMPLANTATSIYADAN KEYIN BOLANI REABILITATSIYA QILISH MASALALARI. *Журнал Педагогика и психология в современном образовании*, 1(1). извлечено от <https://art.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/713>

18. Axrorova, S. (2021). РАННИЙ ДЕТСКИЙ АУТИЗМ И РАБОТА ПО РАЗВИТИЮ РЕЧИ. *Журнал Педагогика и психология в современном образовании*, (2). извлечено от <https://matinfo.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1788>

19. Axrorova, S. (2021). ИГРА КАК СРЕДСТВО КОРРЕКЦИИ АУТИСТИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ У ДЕТЕЙ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

ТЕРАПИИ ИГРОЙ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(1). извлечено от

<https://matinfo.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/710>

20. Axrorova, S. (2021). AUTIZM SINDROMIGA CHALINGAN BOLALAR RIVOJLANISHIDAGI NUQSONLARNI OLDINI OLISH VA KORREKSIYALASH. *Zamonaviy ta'limda Pedagogika Va Psixologiya Fanlari*, 1(3). Retrieved from

<https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4061>

21. Axrorova, S. (2021). F 84 BU QANDAY TASHXIS? MUAMMOLAR VA YECHIMLAR. *Zamonaviy ta'limda Pedagogika Va Psixologiya Fanlari*, (2). Retrieved from <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2907>

22. Axrorova, S. (2019). Медико-педагогические и психологические основы подготовки детей с синдромом аутизма к социальной жизни. Scienceweb academic papers collection.

23. Haqberdiyev J. МАКТАБГАЧА YOSHDAGI KOXLEAR IMPLANTANT BOLALARNI TASVIRIY FAOLIYAT VOSITASIDA NUTQINI RIVOJLANTIRISH. ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE International scientific-online conference

https://zenodo.org/record/5855156#.YfuJ_99BzIU

24. Islomova, O. (2021). UMUMTA'LIM MAKTABLARI QOSHIDAGI LOGOPEDIYA SHAXOBCHALARI ISHINI TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA PEDAGOGIK TAVSIYALAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (2). извлечено от

<https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2619>

25. Islomova, O. (2020). UMUMIY TIPDAGI MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA BOLALAR NUTQINI TUZATISHDA SIFATLI LOGOPEDIK XIZMAT. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (1).